

Senecas *Epistulae Morales*, 7. bog

oversat af Kell Commerau Madsen og Hans Gregersen

Seneca 63

1 Det gør mig ondt, at din ven Flaccus er gået bort, men jeg vil ikke have, at du sørger mere, end rimeligt er. At du slet ikke sørger, kan jeg ikke få mig til at kræve, selv om jeg ved, at det var det bedste. Men en sådan sjælsstyrke tilfalder kun den, der allerede er højt hævet over tilfældet. Også ham vil et sådant tab give et stik, men kun et stik. Hvis vi andre forfalder til tårer, kan man bære over med det, hvis der ikke løber for mange af dem, og vi selv kæmper imod. Øjnene skal ikke være tørre og tårerne heller ikke sprøjte, når man mister en ven. Man skal græde, ikke jamre.

2. Synes du, det er en streng norm, jeg pålægger dig i betragtning af, at den største af de græske digtere kun gav lov til at græde én dag og sagde, at selv Niobe havde tænkt på mad?¹ Du spørger om, hvad der får os mennesker til at klage og græde i en uendelighed. Vi vil bevise savnet med tårer, og vi lader ikke smerten være, men skilter med den. Ingen er ked af det i enrum. Elendige dumhed! Selv i smerte er der forfængelighed. (3) 'Jamen, skal jeg glemme min ven?', spørger du. Du vil ikke huske ham længe, hvis hans minde afhænger af smerten. En tilfældighed vil glatte rynkerne ud til et smil. Jeg taler ikke om det senere tidspunkt, hvor ethvert savn mildnes, og selv den stærkeste sorg svinder. Så snart du holder op med at iagttage dig selv, vil selve det bedrøvede udtryk forsvinde. Nu hæger du selv om din smerte, men alligevel vil den glide væk, og jo voldsommere den er, jo hurtigere vil den få en ende. (4) Det drejer sig om, at vi skal få mindet om vores afdøde til at blive rart for os selv. Ingen har lyst til at vende tilbage til det, som han ikke kan tænke på uden, at det gør ondt; navnet på en af vore døde, som vi har elsket, melder sig jo nødvendigvis for os med et stik. Men også det stik har sin glæde. (5) Vores Attalos² plejede jo at sige: 'Mindet om afdøde venner er rart, på samme måde som nogle frugter er bittersøde, og ligesom vi ved en meget gammel vin

-
1. Der hentydes til Homer *Iliaden* 19, 229 og 24, 602. Niobe er en græsk mytologisk skikkelse, der sørger over tabet af alle sine børn.
 2. Stoisk filosof, lærer for Seneca.

nyder selve skarpheden. Men når der er gået lidt tid, udslettes alt det, der giver os ubehag, og der kommer en ren nydelse til os.' (6) Hvis vi tror ham, 'er det at tænke på venner, der har det godt, at nyde honning og kage. At huske på dem, der ikke lever længere, er en glæde, der er forbundet med en vis bitterhed. Hvem kan nægte, at man føler uvilje ved det stærke og bitre?' (7) Sådan har jeg det ikke. For mig er tanken om afdøde venner sød og behagelig. Jeg har haft dem som nogle, jeg skulle miste, og jeg har mistet dem, men har dem for så vidt endnu.

Kære Lucilius, vis dig som det ligevægtige menneske, du er, og hold op med at tage en velgerning fra tilfældet som noget dårligt. Tilfældet tog, men først gav det. (8) Lad os derfor begærligt nyde vennerne, fordi det er usikkert, hvor længe det kan lade sig gøre. Tænk på, hvor mange gange vi har efterladt dem for at tage på en lang rejse, og hvor ofte vi ikke har set dem, selv om vi var på samme sted. Vi vil forstå, at vi mistede mest tid, mens de levede. (9) Kan du holde dem ud, der forsømmer deres venner på det groveste, er trøstesløse af sorg og først holder af nogen, når de har mistet dem? Deres sorg er da så meget mere overdrevet, fordi de er bange for, at der skal være tvivl om, at de har elsket. Det er for sent, de søger at bevise deres følelse. (10) Hvis vi har andre venner, behandler vi dem dårligt og sætter dem lavt, når de ikke slår til som trøst efter ham, vi har begravet. Hvis ikke, har vi gjort os selv mere skade, end tilfældet kunne. Det tog en bort, men vi har ikke skaffet os nogen som helst. (11) Den, der ikke har kunnet elske mere end en, har ikke engang elsket ham ret meget. Hvis en, der er blevet berøvet sin eneste tunika, hellere vil beklage sig end prøve at finde ud af, hvordan han kan undgå at fryse ved at finde noget andet at tage over skuldrene, synes du så ikke, at han er en idiot? Du har begravet den, du holdt af. Find en anden at holde af. Det er bedre at erstatte en ven end at begræde ham.

12. Jeg ved godt, at det, som jeg nu skal til at sige, er fortærsket, men jeg vil dog ikke forbigå det, bare fordi alle andre har sagt det. Også den, der ikke har forholdt sig bevidst til det, finder med tiden en ende på smerten. Hos en klog mand er det et forkasteligt middel mod sorg bare at lade sorgen dø ud. Jeg foretrækker, at du slipper sorgen frem for, at den slipper dig. Det, du ikke kan gøre længe, selv om du ville, skal du hurtigst muligt holde op med. (13) De gamle fastsatte et år til kvinder at sørge i, ikke for at de skulle sørge så længe, men for at de ikke skulle sørge længere. For mænd er der ingen lovbestemt tid, fordi ingen tid er den rigtige. Kan du da nævne mig et af de der kvindemennesker, man næsten ikke kan slæbe væk fra ligbålet og få til at give slip

på liget, hvis tårer har varet måneden ud? Der er intet, der så hurtigt vækker modvilje som smerte. Når den lige er indtrådt, finder den en trøster og trækker nogle til sig, men varer den i det uendelige, bliver den til grin, og med rette. Den er nemlig enten påtaget eller tåbelig.

14. Dette skriver jeg, jeg der græd så umådeholdent over min kære Annaeus Serenus,³ at jeg meget mod min vilje er et af eksemplerne på folk, som smerten har sejret over. I dag fordømmer jeg, hvad jeg gjorde, og forstår, at den vigtigste grund til at sørge så meget var, at jeg aldrig havde tænkt, at han kunne dø før mig. Det eneste, der faldt mig ind, var, at han var yngre, ja meget yngre – som om skæbnen opretholdt en rækkefølge! (15) Vi må hele tiden tænke på både vores egen og vore kæres dødelighed. Dengang skulle jeg have sagt: 'Serenus er yngre end mig. Hvad har det med sagen at gøre? Han bør dø efter mig, men kan dø før.' Fordi jeg ikke gjorde det, var jeg uforberedt på tilfældets pludselige slag. Nu tænker jeg, at alt er forgængeligt og forgængeligt under usikkerhedens lov. I dag kan der ske alt det, der nogensinde kan ske. (16) Derfor skal vi tænke på, kære Lucilius, at vi snart kommer derhen, hvor vi sørger over, at han er kommet hen. Hvis blot de viises tradition er sand, og der findes et sted, som tager imod os, er han, som vi mener, er gået bort, måske sendt i forvejen.

Hav det godt.

Seneca 64

1. Du var sammen med os i går. Du har grund til at være utilfreds, hvis det kun var i går. Derfor skrev jeg 'os', for mig er du altid sammen med. Der var kommet nogle venner, og det gav anledning til mere ós i huset, ikke af den slags, der vælter ud af fine folks køkkener og alarmerer brandfolk, men nok til at vise, at der var kommet gæster. (2) Vi talte om forskellige ting, som det nu sker i selskab, og uden at gøre noget emne færdigt sprang vi fra det ene til det andet. Derefter blev der læst højt af en bog af

3. Nær ven af Seneca, som han dedicerede dialogerne *De Constantia Sapientis*, *De Otio* og *De Tranquillitate Animi* til.

Quintus Sextius senior,⁴ en stor mand, hvis du spørger mig, og stoiker, selv om han benægter det. (3) I guder, hvor er der saft og kraft i ham, hvor er der sjæl! Det gælder ikke alle filosoffer. Der er nogle af dem, der har et navn, hvis skrifter er blodfattige. De docerer, diskuterer og kritiserer, men de skaber ikke sjæl, for de har det ikke selv. Når du læser Sextius, vil du sige: Der er liv og kraft i ham, han er fri, han er mere end et menneske, jeg går fra ham med et enormt livsmod. (4) Hør her, hvilken sindstilstand jeg er i, når jeg læser ham. Jeg får lyst til at udfordre alskens ulykker, til at kalde på tilfældet: 'Hvor bliver du af? Kom an! Du ser, jeg er parat.' Jeg ifører mig denne mands sjæl, der søger en lejlighed til at prøve sig af og vise sit mod,

... 'og higer

efter i stedet for hare og hjort at møde et rigtigt

frådende vildsvin eller en gyldengrå løve fra bjerget.⁵

(5) Jeg får lyst til at finde noget at besejre, noget som jeg kan øve mig i at udholde. For der er tilmed det fantastiske ved Sextius, at han vil få dig til at se storheden i det lykkelige liv uden at tage håbet om det fra dig. Du vil forstå, at der er langt op til det, men at det er opnåeligt for den, der vil. (6) Dyden vil gøre det samme. Den vil få dig til at længes efter det lykkelige liv og dog give dig tro på det.

For mit vedkommende går der meget tid med at fordybe mig i visdommen. Jeg betragter den lige så forundret, som jeg undertiden ser på verden selv. Den ser jeg tit på som en, der ikke har set den før. (7) Derfor har jeg stor respekt for de viise og deres erkendelser. Det er en glæde så at sige at vedgå en arv fra mange. De ting er fremskaffet for mig, forarbejdet for mig. Lad os gøre som det gode familieoverhoved og forøge det, vi har modtaget. Der skal gå en større arv videre fra mig til eftertiden. Der er stadig meget at gøre, og det vil der også være i fremtiden. Ingen, der bliver født om årtusinder, vil mangle en lejlighed til at tilføje endnu mere. (8) Men selv om også alt er erkendt af de gamle, vil dette altid være nyt: anvendelse af, viden om og ordning af deres erkendelser. Fx har vi fået overleveret lægemidler til behandling af øjnene. Jeg behøver ikke lede efter nye, men de, der er, skal tilpasses sygdomme og omstændigheder. Et lindrer øjenbetændelse, et andet fjerner hævelse i øjenlågene, et hindrer

4. Filosof på Augustus' tid, grundlægger af filosofisk skole, der lånte elementer fra bl.a. både stoicisme og Platon.

5. Vergils *Aeneide* 4, 157-159, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

pludselig væskeansamling, et andet skærper synet. Du er nødt til at gøre lægemidlerne klar, afgøre, hvornår de skal tages og dosere et mål for hvert enkelt tilfælde.

Sjælens lægemidler er fundet af de gamle. Vores opgave er at finde ud af, hvordan de skal anvendes og hvornår. (9) De, der var før os, har udført meget, men ikke fuldført det. Vi skal se op til dem og dyrke dem som guder. Hvorfor skulle jeg ikke have billeder af de store mænd til inspiration for sjælen og fejre deres fødselsdage? Hvorfor ikke nævne dem igen og igen for at vise dem ære? Den respekt, som jeg skylder mine lærere, skylder jeg også dem, menneskehedens lærere, hvorfra kilden til så meget godt er strømmet. (10) Hvis jeg ser en konsul eller prætor, gør jeg alt det, man sædvanligvis gør for at ære embedet. Jeg springer ned fra hesten, blotter hovedet eller går til side på gaden. Hvad jeg mener? Skal jeg optage både den ældre og yngre Marcus Cato, Laelius den Viise, Sokrates og Platon, Zenon og Kleantes⁶ i min sjæl uden at vise dem anerkendelse? Jeg ærer dem i sandhed, og jeg rejser mig altid for så store navne.

Hav det godt.

Seneca 65

1. I går delte jeg og sygdommen dagen mellem os. Den gjorde krav på formiddagen, over middag gav den mig plads. Derfor prøvede jeg først hovedet af med læsning. Da sjælen så var gået med til det, vovede jeg at beordre eller rettere give den lov til mere. Jeg skrev lidt og det mere intenst, end jeg plejer, når jeg kæmper med et svært stof og ikke vil give op. Så skred nogle venner ind med tvang og satte grænser for mig som over for en syg, der ikke kan styre sig. (2) I griffens⁷ sted fulgte en samtale, hvoraf jeg vil fortælle dig om den del, der er stridspunktet. Jeg beder dig være dommer. Du får mere ulejlighed af det, end du tror; det er en trepartssag.

Som du ved, hævder vores stoikere, at der i naturen findes to ting, alt skabes ud af årsag og stof. Stoffet ligger ubevægeligt hen som noget, der kan blive til hvad som helst, men vil ligge brak, hvis ikke nogen bevæger det. Årsagen derimod, dvs. fornuften,

6. Anerkendte viise i den antikke filosofiske tradition.

7. En griffel (*stylus*) er et spidst skriveredskab, hvormed man skrev på en vokstavle.

former stoffet og gør det til, hvad den vil; af stoffet frembringer den forskellige ting. Der må altså eksistere det, noget skabes af og det, der skaber det. Det sidste er årsag, det første stof. (3) Al kunst er efterligning af naturen. Overfør derfor det, jeg hævdede om verden, til det menneskeskabte. En statue har haft stof, der var til rådighed for en kunstner, og også en kunstner, der kunne tilføre stoffet udseende. Altså er statuens stof bronze, dens årsag håndværkeren. Der er samme grundvilkår for alting: Det består af, hvad der bliver til, og hvad der gør det.

4. Stoikerne antager én årsag, den udførende. Aristoteles hævder, ordet årsag har tre betydninger. 'Den første årsag', siger han, 'er stoffet selv, betingelsen for, at noget kan udformes. Den anden er håndværkeren. Den tredje er formen, som påtvinges hver enkelt ting som fx en statue.' For den kalder Aristoteles *billedet* [*eidōs*]. 'Dertil kommer faktisk en fjerde',⁸ siger han, 'hensigten med hele værket.' (5) Jeg skal forklare dig, hvad det betyder. Bronzen er første årsag til statuen. Den ville nemlig aldrig være blevet til, hvis ikke der havde været noget, den kunne støbes eller dannes af. Anden årsag er kunstneren. For bronzen havde ikke kunnet få form som en statue, hvis ikke det havde været for kyndige hænder. Tredje årsag er formen. Man ville ikke kalde en bestemt statue 'Spydbæreren' eller 'Pandebåndsbinderen',⁹ hvis ikke det var det, den lignede. Den fjerde årsag er hensigten om at skabe. For fandtes den ikke, blev statuen ikke lavet. (6) Hvad er hensigten? Det, der satte kunstneren i gang og fik ham til at skabe. Det kunne være pengene, hvis han fremstillede den for at sælge, eller æren, hvis han gik efter at få et navn, eller guds frygt, hvis han lavede den som gave til et tempel. Den er altså også en grund til, at statuen bliver til. Eller mener du ikke, at man blandt grundene til, at noget bliver til, skal tælle det med, uden hvilket det ikke var blevet lavet?

7. Til disse tilføjer Platon som den femte årsag det forbillede, han selv kalder 'ideen'. Det er ved at se på det, at kunstneren frembringer, hvad han har sat sig for. Det gør ingen forskel, om han har forbilledet i det ydre, så han kan fæstne blikket på det, eller indeni, fordi det er der, han har erkendt det og valgt det. Disse forbilleder for alting har gud indeni sig, og han har i tanken omsluttet både mængden og arten af alt det, som skal skabes. Han er fyldt af de former, som Platon kalder '*ideer*', udødelige, uforander-

8. Hensigten (græsk: *τέλος*) er et nøglebegreb i Aristoteles' tænkning. Alting bliver til med en hensigt.

9. To statuer af den berømte billedhugger Polykleitos (5. årh. f.v.t). Statuerne kendes i romerske kopier.

lige, usvækkelige. Således går mennesker rigtignok til, men selve det at være menneske, som det enkelte menneske er udtryk for, forbliver og tager ingen skade, selv om mennesker kæmper og går til grunde. (8) Altså er der fem årsager, som Platon siger. Hvad, hvem, hvori, hvorefter, hvortil. Endelig det, som findes af de årsager. For eksempel i en statue (fordi vi er begyndt at tale om den) er 'hvad' bronzen, 'hvem' kunstneren, 'hvori' formen, som anvendes på den, 'hvorefter' er forbilledet, som han, der laver statuen, efterligner, og 'hvortil' er den handlendes hensigt. Det, der findes i kraft af de årsager, er statuen.

9. Sådan forholder det sig også med verden, som Platon siger: Den skabende er Gud, 'hvad' er stoffet. Formen, det er den tilstand og orden, vi ser i verden. Forbilledet er det, hvorefter Gud har frembragt dette store og smukke værk. 'Hvortil' er hensigten. (10) Du spørger, hvad Guds hensigt er? Det gode. Sådan siger Platon tydeligt: 'Hvad grunden har været for Gud til at skabe verden? Han er god. For den gode eksisterer der ingen misundelse over noget som helst godt. Han gjorde den derfor så god, som han kunne.'¹⁰ Afsig så som dommer kendelsen og udtal, hvem der efter din mening siger det, der er mest sandsynligt, ikke det mest sande. Det er nemlig lige så højt hævet over os som sandheden selv.

11. Denne mængde af årsager, som Aristoteles og Platon antager, er enten for stor eller for lille. Hvis de kalder det, der er betingelse for, at noget kan blive til, for grunde til at skabe det, har de nævnt for få. Så skal de sætte tiden blandt årsagerne, for intet kan blive til uden tid. Så skal de sætte rummet, for hvis der ikke er et sted, noget kan ske, vil det slet ikke ske. Så skal de sætte bevægelse. Intet bliver til eller går til grunde uden den. Uden bevægelse ingen kunst, ingen forandring. (12) Men nu leder vi efter den første og altomfattende årsag. Den bør være én, for stoffet er også ét. Vi vil vide, hvad det er for en årsag. Den skabende fornuft, dvs. gud. Alt det, I har nævnt, er ikke en mængde forskellige årsager, men de er underordnet én, den skabende årsag. (13) Siger du, formen er årsagen? Den bliver påtvunget værket af kunstneren. Den er en del af årsagen, ikke den første årsag. Heller ikke forbilledet er årsagen, men et nødvendigt middel for den. Forbilledet er nødvendigt for kunstneren på samme måde som mejselen eller filen. Uden dem kan kunsten ikke udfolde sig, og dog er de ikke dele af hverken kunsten eller årsagen. (14) Man siger, at årsagen er kunstnerens hensigt, det,

10. Platon *Timaios* 29D.

der gør, at han overhovedet går i gang med at skabe. Lad det så være en årsag, så er det ikke den udvirkende årsag, men en yderligere. Men dem er der et utal af. Vi leder efter den generelle årsag. Men når de siger, at hele verden og det fuldførte værk er årsagen, udtaler de sig ikke med deres sædvanlige præcision. Der er stor forskel på et værk og dets årsag.

15. Sig, hvad du selv mener, eller, hvad der er lettere i spørgsmål af den slags, sig det ikke står dig klart og bed mig tage den en gang til. Du siger: 'Hvad glæde har du af at spille tiden med noget, som ikke skaffer dig af med nogen affekt eller jager noget begær på porten?' Jamen jeg vender og drejer da også det vigtigste, som beroliger sjælen, og jeg ransager først mig selv, og så i anden række verden. (16) Men jeg spilder heller ikke tiden nu, som du tror. For forudsat, at man ikke piller emnet fra hinanden med den unødige spidsfindighed, vi her har set, løfter og hæver det sjælen. Den er klemt af sin tunge byrde og ønsker at vikles fri og vende tilbage til det, den kommer fra. For denne krop er en byrde og straf for sjælen. Den er besværet af kroppens pres, den er i lænker, medmindre filosofien kommer til undsætning. Den befaler sjælen at falde til ro ved betragtningen af naturen og lader den rejse fra det jordiske til det guddommelige. Det er dens frihed, dens vej ud. Indimellem unddrager den sig bevogtningen, som den holdes fast i, og vinder styrke i himlen. (17) Kunstnere, der arbejder med små detaljer, der trætter øjnene, fordi de skal koncentrere sig i et dårligt og sparsomt lys, går ud i det fri og lader øjnene nyde dagslyset på et offentligt sted, der er beregnet til afslapning. På samme måde er sjælen lukket inde i denne sørgelige og mørke bolig og søger det åbne, så ofte den kan, for at hvile i betragtningen af naturens orden. (18) Den viise og visdomssøgende hænger rigtignok ved sin krop, men han er fraværende med den bedste del af sig selv og retter sine tanker mod det ophøjede. Ligesom den, der har aflagt faneed, anser det, at han er i live, for lønnen, så er den viise indrettet sådan, at han hverken elsker eller hader livet. Han tåler de menneskelige vilkår, selv om han ved, der venter noget større.

19. Forbyder du mig at undersøge naturens orden, tvinger du mig fra helheden ind i en del? Skulle jeg ikke spørge, hvordan universet er blevet til? Hvem der har skabt tingene? Hvem der har adskilt alt det, der var hældt sammen og hyllet ind i det livløse stof? Skulle jeg ikke spørge, hvem der er denne verdens formgiver? Hvordan der er bragt orden og regelmæssighed i så stor en masse? Hvem har samlet det spredte, skelnet det blandede og skilt former ud af formløsheden? Hvorfra strømmer så kraftigt

et lys? Er det ild eller noget, der er lysere end ild? (20) Skulle jeg ikke spørge om det? Skulle jeg ikke vide, hvorfra jeg nedstammer? Om jeg kun skal se denne verden én gang eller fødes ofte? Hvor jeg skal hen herfra? Hvilket sted, der venter sjælen, når den er befriet fra det menneskelige slaveris vilkår? Forbyder du mig at være vendt mod himlen, dvs. befaler du mig at gå med bøjet hoved?

21. Jeg er større og født til større ting end at være min krops gidsel. Kroppen kan jeg ikke se som andet end en lænke, der slynger sig om min frihed. Det er den, jeg sætter op imod tilfældet, for at det skal standse der, og jeg tillader ikke nogen skade at trænge igennem til mig. Andet er der ikke i mig, der kan lide uret: I denne ydmyge bolig bor der en fri sjæl. (22) Dette hylster vil aldrig drive mig til frygt, aldrig til et hylkeri der er den gode uværdigt. Jeg vil aldrig lyve for denne sølle krops skyld. Når det passer mig, vil jeg opsige fællesskabet med den. Selv nu, hvor vi hænger sammen, vil vi dog aldrig blive jævnbyrdige partnere. Sjælen vil kræve den fulde ret til sig selv. Ring-eagt for egen krop er den sikre frihed.

23. For at vende tilbage til emnet så vil også den undersøgelse, jeg lige talte om, bidrage meget til den frihed. Alting består jo som bekendt af stof og af gud. Gud bringer orden i det, der omgiver ham og følger ham som en leder og styrer. Men det virkende, dvs. gud, er stærkere og mere værdifuldt end stoffet, der retter sig efter gud. (24) Den plads, som gud besidder i denne verden, har sjælen i mennesket. Det, der i denne verden er stof, er i os krop. De ringere dele skal altså tjene de bedre. Lad os være stærke over for tilfældet. Lad os ikke skælve over for uret, ikke over for sår, ikke over for lænker, ikke over for fattigdom. Hvad er døden? Enten en afslutning eller en rejse. Jeg er hverken bange for at afslutte livet (for det er det samme som aldrig at være begyndt på det) eller for at komme et andet sted hen, for ingen andre steder vil jeg have det så trangt.

Hav det godt.

Seneca 66

1. Jeg traf min studiekammerat Claranus nu mange år efter. Jeg tror ikke, det kommer bag på dig, at jeg skriver, han er gammel, men han er ved gud frisk af sind, livskraftig og kæmper med sin lille krop. For naturen har opført sig urimeligt og indlogeret en ånd som hans dårligt; eller måske har den villet vise os netop det, at der kan ligge en meget stærk og lykkelig begavelse gemt under hvilken hud, det skal være. Han har dog overvundet alle forhindringer og er kommet fra at se ned på sig selv til at se stort på alt andet. (2) Jeg mener, det er forkert at sige

‘hans mod, som det sås i hans skikkelses skønhed.’¹¹

For dyden har ikke brug for det smukke. Den er sin egen store pryd og gør sin krop hellig. Jeg er helt sikkert kommet til at se anderledes på vores Claranus. Han forekommer mig smuk og lige så ret i kroppen, som han er i sjælen. (3) Fra en hytte kan en stor mand træde ud, fra en vanfør og krumbøjet krop en smuk og stor sjæl. Naturen frembringer efter min mening sådanne som ham for at godtgøre, at dyd fødes overalt. Hvis det var op til den at skabe nøgne sjæle, havde den gjort det. Nu gør den noget endnu større. Den skaber nogle, der er hæmmet kropsligt set, men som ikke desto mindre overvinder udfordringerne. (4) Claranus synes mig frembragt som mønster, så vi kan forstå, at sjælen ikke skæmmes af kropslige handicap, men kroppen tværtimod smykkes af sjælens skønhed. Men selv om vi kun tilbragte meget få dage sammen, havde vi mange samtaler, som jeg fra tid til anden vil tage frem og give videre til dig.

5. Første dag var spørgsmålet, hvordan goderne kan være lige, hvis de findes under tre forskellige omstændigheder. Nogle goder kommer efter stoisk opfattelse i første række, såsom glæde, fred og fædrelandets frelse, nogle i anden række, såsom udholdenhed under tortur eller sindsro ved svær sygdom. De første ønsker vi os ubetinget, de andre, hvis det bliver nødvendigt. Dertil kommer en tredje slags, såsom en beskeden fremtræden, et roligt og besindigt ansigtsudtryk og en optræden, der passer til en klog mand. (6) Hvordan kan de indbyrdes være lige, når man skal efterstræbe nogle af dem og undgå andre?

11. Vergils *Aeneide* 5, 344. Oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

Hvis vi vil skelne mellem dem, skal vi vende tilbage til det første gode og tænke efter, hvad det er. En sjæl, der betragter sandheden og er kyndig i, hvad man skal undgå og hvad man skal gå efter, der tillægger ting værdi, ikke ud fra meninger om dem, men ud fra deres natur, som føjer sig ind i hele verden og retter sin opmærksomhed mod alt det, der sker, lige optaget af indre og ydre liv, stor og kraftfuld, hverken besejret af mod- eller medgang og ikke underlagt hverken den ene eller den anden lykke, som hæver sig over alt det hændelige og tilfældige, den smukkeste og mest velordnede såvel i skønhed som i styrke, rask og kernesund, uforstyrret og frygtløs, som ingen magt anvendelse ryster og intet tilfælde løfter eller trykker ned – en sådan sjæl er dyd. (7) Det er sådan, den ser ud, hvis den ses under ét og viser sig fuldt ud på én gang. Ellers er den så mange slags, som udfoldes i forhold til livets forskellige tildragelser. Selv bliver den hverken mindre eller større. Det højeste gode kan nemlig ikke skrumpe, og det er umuligt for dyden at gå baglæns. Men den forvandler sig snart til én, snart til en anden kvalitet, forment efter, hvad det er, den skal udføre. (8) Alt det, den rører ved, farver den og får til at ligne sig selv; handlinger, venskaber, sågar hele huse, som dyden er gået ind i og har ordnet, smykker den. Alt det, den har fat i, bliver værd at elske, værd at bemærke og værd at beundre. Derfor kan dens styrke og størrelse ikke hæve sig yderligere, for der kan ikke føjes mere til det største. Du vil ikke kunne opdrive noget, der er mere lige end det lige, lige så lidt som noget sandere end sandt eller mere mådeholdent end det mådeholdne. (9) Enhver dyd forudsætter mådehold. Den er der et sikkert mål i. Fastheden er ikke på vej til noget andet, lige så lidt som tillid eller sandhed eller tro. Hvad kan man lægge til det perfekte? Intet, for det var ikke perfekt, hvis der er lagt noget til. Altså gælder det samme dyden, som manglede noget, hvis det kunne tilføjes. Det rette kan der heller ikke lægges noget til. Det er nemlig det rette af de grunde, som jeg fremførte. Hvad mere? Det anstændige, retfærdige og lovlige, mener du ikke, det ser ligesådan ud, indfattet i klare rammer? At noget kan vokse er tegn på, at det er ufuldkomment.

10. Ethvert gode falder ind under de samme vilkår. Privat og offentlig nytte hænger sammen, ved gud lige så meget, som man ikke kan skille det, man roser, fra det, man gerne vil have. Altså er dyderne ens, det er også dydernes resultater og de mennesker, som har dem. (11) Men fordi planters og dyrs dyder er dødelige, er de også skrøbelige, forgængelige og usikre. De kommer og går og skønnes ikke at have samme værdi. Derimod gælder én norm for menneskelige dyder, nemlig fornuften alene, slet og ret.

Intet er mere guddommeligt end det guddommelige, mere himmelsk end det himmelske. (12) Det dødelige vinder og mister fodfæste,¹² svækkes og vokser, tømmes og fyldes. Med så usikker en lod er uligheden givet. Gudernes natur er derimod én. Men fornuften er intet andet end en del af den guddommelige ånd, dykket ned i den menneskelige krop. Hvis fornuften er guddommelig, eksisterer der intet gode uden den, ethvert gode er guddommeligt. Videre er der ingen nuancer af det guddommelige, altså heller ikke af det gode. Derfor er glæden og den stærke og faste udholdenhed over for lidelse ét og det samme. I dem begge er der nemlig det samme sjælelige format, dels ubunden og afslappet, dels kampklar og fokuseret. (13) Er du da ikke enig i, at dyden er lige så stor hos den, der tappert erobrer en fjendtlig bastion, som hos den, der med stadig tålmodighed udholder belejringen? Scipio var stor, da han omringede og kvalte Numantia¹³ og tvang dem, han ikke havde besejret, til selv at vælge døden, men de omringedes mod var også stort, for de vidste, at vejen ikke er spærret for den, som døden står åben for, og de udåndede i en omfavelse af friheden. De andre dyder er på samme måde ens: sindsro, enkelhed, generøsitet, fasthed, sindsligevægt, udholdenhed. Under alt det ligger der én dyd, der gør sjælen rank og fast.

14. 'Hvad så? Er der ingen forskel på glæden og evnen til at udholde smerte uden at give efter?' Slet ikke, hvad angår dyderne, men i højeste grad, hvad angår de omstændigheder, de to dyder viser sig i hver især. I det ene tilfælde er sjælens frie behag nemlig naturligt, i det andet er smerten naturstridig. Derfor er disse yderpunkter, der ligger længst fra hinanden, værdifri, dyden er den samme i begge. (15) Virkeligheden ændrer ikke dyden. En hård og vanskelig virkelighed forringer den ikke, en munter og glad forbedrer den ikke. Derfor er den med nødvendighed den samme. Under begge omstændigheder sker det, der sker, lige rigtigt, lige klogt og lige godt; altså er goderne ens, når man ikke kan handle mere rigtigt med dem, hverken i glæde eller under pinsler. To goder, der ikke kan blive bedre, er lige. (16) For hvis noget uden for dyden enten kan mindske eller øge den, holder det moralsk gode op med at være det eneste gode. Gør du den indrømmelse, er det helt slut med det gode. Hvorfor? Det skal jeg sige: Fordi intet er godt, hvis det sker modvilligt eller tvungent. Alt moralsk godt er

12. Vi følger her Gertz' konjektur 'nituntur'.

13. Scipio Africanus den Yngre (185-129 f.v.t.), romersk feltherre, erobrede Numantia i Spanien (tæt på den moderne by Soria ved Duero-floden) i år 133 efter 8 måneders belejring og gjorde dermed en ende på den spanske modstand mod romersk overherredømme.

frivilligt. Bland dovenskab, beklagelse, konfliktskyhed eller frygt ind i det gode, så mister det det bedste, det har: at det glæder sig ved sig selv. Det, der ikke er frit, kan ikke være moralsk godt, for det, der frygter, er ufrit. (17) Ethvert moralsk gode er frygtløst og roligt. Hvis det vægrer sig ved noget, græder over noget eller synes, at noget er ondt, er det kommet i uligevægt og befinder sig i stor splid. På den ene side lokkes det af noget, der ser rigtigt ud, på den anden side holdes det tilbage af mistanken om noget ondt. Den, der er i færd med at gøre noget på en moralsk rigtig måde, skal ikke se på selv en ubehagelig forhindring som et onde, men skal ville det og gøre det gerne. Ethvert moralsk gode er frivilligt og utvunget, ærligt og ikke blandet op med noget ondt.

18. Jeg er klar over, hvad man kan svare mig på dette punkt: 'Prøver du at overtale os til, at der ikke er nogen forskel på, om en person er glad eller ligger på torturbænken og gør sin bøddel træt?' Mit svar kunne være: Også Epikur siger, at den viise, hvis han bliver brændt op i Phalaris' tyr,¹⁴ vil råbe: 'Sikke en nydelse, det har intet med mig at gøre.' Hvorfor undrer du dig over, at jeg kalder goderne lige hos den, der ligger til bords i et selskab, og den, der holder tappert ud under tortur, når Epikur, hvad der er mere utroligt, siger, det er en nydelse at blive pint? (19) Men mit svar er, at der er den største forskel på glæde og smerte. Hvis der skal vælges, vil jeg tage den første og undgå den anden. Glæden er ifølge naturen, smerten imod. Ud fra den betragtning er de langt fra hinanden. Men når vi kommer til dyden, er den den samme, hvad enten den optræder under glædelige eller triste omstændigheder. (20) Mishandling og smerte og hvad der ellers findes af ubehageligheder har ingen særlig betydning; de overskygges nemlig af dyden. Ligesom solskin gør små lys usynlige, sådan kvæler og undertrykker dyden i sin storhed smerter, besvær og uret. Hvor dyden end har lyst op, dér slukkes alt det, der kan ses uden den, og ubehageligheder har ved mødet med dyden ikke mere at sige end regn på havet.

21. Det er jo sådan, ved du nok, at en god mand uden mindste tøven forfølger alt smukt. Uanset om han møder en rakkerknægt, en bøddel eller ild, vil han fortsætte og ikke se på, hvad han kommer ud for, men hvad han skal gøre, og han vil sætte sig selv ind for det moralsk rigtige som for en god mand. Det moralsk rigtige ser han som

14. Phalaris, tyrann på Sicilien i 6. århundrede f.v.t, kendt for sine grusomme torturmetoder, bl.a. en hul bronzetyr, hvori han stegte sine ofre levende.

nyttigt, sikkert og gunstigt for sig selv. Hvis det moralsk rigtige er beklageligt og barsk, vil det alligevel have samme værdi for ham, som en god mand har, uanset om han er fattig eller fordrevet eller svag og bleg. (22) Okay, sæt nu på den ene side en god mand med en overflod af rigdom, på den anden side én, der ikke ejer noget, men som i sig har alt. Begge mænd vil være lige gode, også selv om de nyder forskellig lykke. Som jeg har sagt, gælder samme målestok for situationer som for mennesker. Dyden er lige så rosværdig i en stærk og fri krop som i en syg og knækket. (23) Dyden hos dig selv bliver således heller ikke mere rosværdig, hvis tilfældet har anbragt den i en fuldt funktionsdygtig krop frem for i en handicappet. Ellers ville det svare til at bedømme en herre ud fra hans slavers ydre. For alt det, tilfældet udøver herredømme over, er ufrit, penge, krop og æresposter – de er ubetydelige, ubestandige, forgængelige og lette at miste. Derimod er dydens handlinger frie og utvungne og ikke mere værd, hvis de er begunstiget af tilfældet, og heller ikke mindre værd, hvis de er hæmmet af vanskelige forhold.

24. På samme måde som vi taler om at holde af, når det gælder mennesker, taler vi om at foretrække, når det gælder situationer. Jeg går ikke ud fra, at du hellere ville holde af en god mand, der var rig, end af en fattig, og heller ikke en stærk og muskuløs frem for en tynd med en slap krop. Altså vil du heller ikke foretrække eller sætte mere pris på afslappet munterhed end på stress og besvær. (25) I givet fald, vil du så af to lige gode mænd elske den slikkede og parfumerede mere end den støvede og uredte? Vil det så bagefter komme dertil, at du holder mere af den, der er hel og uskadt på alle lemmer end af den handicappede eller blinde? Lidt efter lidt vil dit ubehag nå så vidt, at du ud af to lige retfærdige og viise foretrækker den langhårede og krøllede. Hvor dyden er den samme hos de to, kommer andre forskelle ikke frem. For alt det andet er ikke dele af den, men noget oveni. (26) Mon nogen blandt sine familiemedlemmer ville foretage en så skæv bedømmelse, at han holdt mere af den raske søn end af den syge, eller mere af den høje og flotte søn end af den lille og almindelige? Vilde dyr skelner ikke mellem deres unger, men anstrenger sig lige meget for at mætte dem alle. Fugle fordeler føden ligeligt. Odysseus skyndte sig lige så meget til sine bare klipper på Ithaka, som Agamemnon til Mykenes fornemme mure. Ingen elsker nemlig deres fædreland, fordi det er stort, men fordi det er deres. (27) Hvad skal det her tjene til? Du skal vide, at dyden ser ens på enhver af sine virkninger, som var de dens børn, og sørger lige meget for dem, og vel at mærke i højere grad for dem, der har det svært. Forældres kærlighed retter sig jo mere mod dem, de har ondt af. Dyden elsker ikke de virkninger, som er

under angreb og pres mere, men på gode forældres vis giver den dem mere omsorg og ømhed. (28) Hvorfor er der ikke noget gode, der er større end et andet? Fordi der ikke er noget mere passende end det passende og intet mere fladt end det flade. Du kan ikke sige, noget er mere det samme, end noget andet er. Altså er der heller ikke noget mere rigtigt end det rigtige.

29. Men hvis alle dyders natur er ens, står de tre slags goder lige. Det er det, jeg påstår: At føle behersket glæde og behersket smerte står lige. Sjælsstyrken hos den, der sluger sukkene under tortur, er ikke mindre værd end glæden. Den ene slags goder er ønskværdige, de andre beundringsværdige, men begge er ikke desto mindre lige, fordi alt ubehageligt fortrænges af styrken i det gode, der er så meget større. (30) Den, der mener, de er forskellige, ser bort fra dyderne i sig selv og ser på omgivelserne. Sande goder vejer det samme og fylder det samme. De falske rummer en masse tomt. De ser imponerende og store ud ved første øjekast, men når man vejer dem, skuffer de. (31) Sådant er det, kære Lucilius, det, den sande fornuft anbefaler, er solidt og varigt, det styrker sjælen og løfter den for altid til himlen. Men det, der rask væk roses og efter den almindelige opfattelse er godt, begejstrer dem, der er glade for hvad som helst. Og modsat: Det, der frygtes som noget ondt, fylder sindene med angst og skræmmer dem akkurat som dyr over for en tilsyneladende fare. (32) Begge dele både opmuntrer og irriterer sjælen uden grund. Det første er ikke glæde værd, det andet ikke frygt. Alene fornuften er uforanderlig og fast i sin dom; den er nemlig ikke slave af sanserne, men bestemmer over dem. Fornuft er lig fornuft, som det rette er lig det rette. Derfor er også dyd lig dyd. Dyd er nemlig intet andet end ret fornuft. Alle dyderne er udtryk for fornuft. De er fornuftige, for så vidt de er rette, og hvis de er rette, er de ens. (33) Som fornuften er, er også handlingerne. Altså er de alle lige. For når de er lig med fornuften, er de også indbyrdes lige. Jeg påstår, handlingerne er indbyrdes lige, for så vidt de er gode og rigtige. Ellers vil de have mange forskelle, alt efter hvad man har med at gøre, om det er vidtrækkende eller begrænset, prestigefyldt eller overset, og om det angår mange eller få. Dog er i alle tilfælde det bedste det samme: Det moralsk rigtige. (34) På samme måde er gode mennesker alle lige, for så vidt de er gode, men de er forskellige i alder, en er ældre, en yngre, forskellige i udseende, en er smuk, en anden grim, forskellige i status, en er rig, en anden fattig, en indflydelsesrig, magtfuld og verdenskendt, en anden uden navn og ukendt for de fleste. Men i kraft af det, der gør dem gode, er de lige.

35. Om det gode og det onde dømmes sansningen ikke. Den kender ikke til, hvad der er gavnligt og skadeligt. Den kan ikke træffe en afgørelse, med mindre den står over for tingene her og nu. Sansningen forudser ikke fremtiden og husker ikke det forbigangne, den forstår ikke årsagssammenhænge. Men de er netop grundlaget for altings orden og rækkefølge og dermed sammenhængen i livet, så det kan leves ordentligt. Altså er fornuften dommer over det gode og onde. Det ydre og udefrakommende regner den for værdiløst, og det, der hverken er godt eller ondt anser den for små og ligegyldige tilføjelser. Ifølge fornuften findes ethvert gode i sjælen. (36) I øvrigt holder den visse goder for primære, dem man går efter med vilje, fx sejr, gode børn og fædrelandets frelse. Andre er sekundære og viser sig kun i modgang, fx at tåle sygdom, ild eller eksil med sindsligevægt. Nogle er midt imellem, fordi de slet ikke er mere i overensstemmelse med naturen end i modstrid med den, fx at gå rigtigt eller sidde pænt. Det er jo lige så naturligt at sidde som at stå eller gå. (37) Der er forskel på de to første slags goder. De primære er naturlige, som at glæde sig over børnenes pligtfølelse og et uskadt fædreland. De sekundære er imod naturen, fx tappert at modstå tortur og udholde tørst, når en sygdom brænder i kroppen. (38) 'Hvad mener du? Er noget, der er imod naturen, et gode?' Slet ikke, men indimellem er det, som det gode findes i, imod naturen. At blive såret, at tæres af ild og at blive ramt af dårligt helbred er imod naturen, men under de vilkår at bevare en utrættelig sjæl er i overensstemmelse med naturen. (39) Og for kort at udtrykke, hvad jeg mener: Indimellem er anledningen til et gode imod naturen, men det er det gode aldrig, eftersom intet gode eksisterer uden fornuft, og fornuften jo følger naturen. 'Hvad er så fornuft?' Efterligning af naturen. 'Hvad er det højeste gode for mennesker?' At opføre sig, som naturen vil.

40. Man siger: 'Utvivlsomt er det en større lykke, hvis freden aldrig har været truet, end hvis den er genvundet efter store blodsudgydelser. Utvivlsomt er det en større lykke,' siger man, 'hvis helbredet aldrig har vaklet, end hvis det med råstyrke og tålmodighed er blevet reddet fra alvorlige og livstruende sygdomme. På samme måde er det utvivlsomt et større gode, at sjælen er glad, frem for at den må anstrenge sig for at holde pinsler fra sår og ild ud.' (41) Tværtimod, der er ikke noget, der er mere uenighed om end de ting, der skyldes tilfældet, for de vurderes ud fra nytteværdien for dem, de tilfalder. Men godernes eneste princip er at stemme overens med naturen. Det er det samme i alle forhold. Når vi følger ens synspunkt i senatet, kan man ikke sige, at den ene stemmer mere for end den anden. Det er jo det samme forslag, vi alle tilslutter os.

Det samme siger jeg om dyderne: Alle tilslutter sig naturen. Det samme om goderne, alle tilslutter sig naturen.

42. En gik bort som ung, en anden som gammel, en allerede som spæd, så han blot nåede at se frem til livet. De var alle i samme grad dødelige, også selv om døden i nogle tilfælde lod livet vare længere, i andre kappede det af midt i blomstringen, og andre gange afbrød det allerede i starten. (43) En blev skilt fra livet midt i maden, en anden sov videre ind i døden, og en mistede livet i et samleje. Heroverfor kan du sætte dem, der er blevet gennemboret af sværd eller har udåndet efter slangebids, er blevet knust i en sammenstyrtning eller udpint i en lang kvælning af livskraften lidt efter lidt. Man kan finde nogles død bedre og andres værre, men døden er den samme for alle. Det, de går igennem, er forskelligt, men slutningen er en og den samme. Ingen død er større eller mindre, for den har samme mål for alle, at deres liv er slut. (44) Det samme siger jeg dig om goderne: Det ene findes blandt de rene nydelser, det andet under sørgelige og bitre forhold. Det ene gode styrer det blide tilfælde, det andet tæmmer det voldsomme. Begge er lige meget goder, selv om det ene er fremkommet let og ligetil, det andet med besvær. Der er nemlig samme endemål for dem begge. De er goder, prisværdige og følgesvende for dyd og fornuft. Dyden gør alt det, den vedkender sig, lige.

45. Du skal ikke undre dig over dette punkt blandt vores læresætninger. Hos Epikur er der to goder, som det højeste og lykkeligste består af: at kroppen er uden smerte og sjælen uden uro. Disse goder forøges ikke, hvis de er fuldkomne, for hvordan kan det fuldkomne vokse? Kroppen er fri for smerte – hvad kan komme oveni denne smertefrihed? Sjælen hviler i sig selv og er fredfyldt – hvad kan komme oveni denne ro? (46) Ligesom en klar himmel ikke kan højpoleres til den mest strålende glans og blive endnu mere klar, sådan er et menneskes tilstand perfekt, når han plejer krop og sjæl og føjer sit gode sammen af de to dele, og han finder sit ønske opfyldt, hvis sjælen er i ro og kroppen fri for smerte. Hvis der kommer en behagelighed oveni, forøger det ikke det højeste gode, men krydrer og forsøder det, så at sige. Den menneskelige naturs ubetingede gode er tilfreds med fred i krop og sjæl.

47. Nu vil jeg pege på Epikurs opdeling af goderne, der ligner vores meget. Hos ham er der nogle goder, som han helst vil tilfalder ham, som den fred i kroppen, der er befriet for ethvert ubehag og hvilen i den sjæl, der glæder sig ved betragtningen af sine goder. Andre roser og bifalder han, selv om han ikke ønsker, de indtræffer, ligesom det, jeg lige nævnte, at udholde sygdom og de værste smerter, som dem, Epikur oplevede på

sin sidste og lykkeligste dag. Han sagde nemlig, at han udstod smerter i blæren og fra mavesår, der ikke kunne blive større, men at det ikke desto mindre var en lykkelig dag for ham. Men det er ikke muligt at tilbringe en lykkelig dag, med mindre man er i det højeste gode. (48) Altså findes der også hos Epikur de goder, som man ville foretrække ikke at opleve, men når det nu er sådan, skal de både omfavnes, anerkendes og sættes lig de højeste. Man kan ikke hævde, at dét gode ikke er lig de største, som satte slutningen på et lykkeligt liv, og som Epikur med sine sidste ord takkede for.

49. Tillad mig, Lucilius, min bedste ven, at tale lidt dristigere. Hvis nogle goder kunne være større end andre, havde jeg foretrukket dem, der virker triste, frem for de bløde og behagelige og kaldt dem de største. For det er større at smadre modgang end at styre medgang. (50) Jeg ved godt, det er det samme, der får folk til at bære heldet godt og ulykken tappert. Han, der uskadte har holdt vagt foran palisaden uden at nogen fjende har forsøgt et angreb, kan være lige så tapper som han, der trods overskårne haser har stablet sig på benene uden at smide sine våben. Men til dem, der bloddrypende vender tilbage fra fronten, siger man: 'Min respekt for dit mod!' Derfor ville jeg hellere rose de goder, der er forbundet med træning, tapperhed og kamp med tilfældet. (51) Er der nogen tvivl om, at jeg snarere skal rose Mucius¹⁵ for hans skamferede og forbrændte hånd end en nok så tapper mand for hans uskadte hånd? Mucius stod i foragt for fjenderne og flammerne og så sin egen hånd dryppe ned i fjendens bål. Den ære kunne Porsenna, der ønskede ham straffet, ikke unde ham, og han befalede at hive hånden ud af ilden mod Mucius' vilje. (52) Jeg må naturligvis regne dette gode blandt de første og vurdere det højere end de trygge goder, der ikke er udfordret af tilfældet. Det sker jo langt sjældnere, at man besejrer fjenden med en mistet hånd end med en bevæbnet. 'Hvad så', siger du, 'vil du ønske dét gode for dig selv?' Hvorfor ikke? Det er da kun den, der er i stand til at ønske det, der kan gennemføre det. (53) Eller skal jeg hellere ønske at række mine lemmer frem for at blive masseret af lækre slavedrenge? At en lille dame eller en, der er tvunget fra mand til lille dame,¹⁶ skal trække i mine små fingre? Jeg må naturligvis regne Mucius for lykkeligere, fordi han omgikkes ilden, som

15. Gaius Mucius Scaevola, legendarisk romersk helt. Da Rom i slutningen af 6. årh. f.v.t. var belejret af den etruskiske konge, Porsenna, trængte Mucius ind i fjendens lejr for at dræbe Porsenna, men tog fejl af kongen og en anden og blev taget til fange. For at vise, at han ikke frygtede tortur, eller for at straffe sig selv stak han sin hånd ind i ilden. Kongen var så imponeret over Mucius' tapperhed, at han frigav ham. Mucius fik efterfølgende tilnavnet Scaevola, den venstrehådede.

16. Jævnfør brev 47, 7.

havde han budt sin hånd til en massør. Han genoprettede alt det, han havde forfejlet. Ubevæbnet og forkrøblet sluttede han krigen og med sin lemlæstede hånd besejrede han to konger.

Hav det godt.

Seneca 67

1. For nu at tage udgangspunkt i nogle almindeligheder begynder foråret at folde sig ud, men selv om det går mod sommeren, den årstid hvor det burde være varmt, er det blevet halvkoldt, og man kan ikke regne med den endnu, for ofte slår den om i vinter. For at vise dig, hvor usikkert vejret stadig er: Jeg udsætter mig endnu ikke for det virkelig kolde vand, jeg blander lidt varmt i. Du siger: 'Det er det samme som hverken at tåle det varme eller det kolde.' Ja, kære Lucilius, min alder har allerede nok i sin egen kulde; den tør knap nok op midt om sommeren. Derfor tilbringer jeg størstedelen af tiden godt klædt på. (2) Jeg takker min alderdom, fordi den har lænket mig til sengen. Hvorfor skulle jeg ikke takke den for det? Alt det, jeg før burde holde mig fra, er jeg nu ikke i stand til. Jeg taler mest med mine bøger. Hvis dine breve kommer, synes jeg, at jeg er sammen med dig, og jeg har det, som om jeg ikke svarer dig skriftligt, men mundtligt. Det spørgsmål, du har stillet, vil vi derfor undersøge nærmere som i en samtale.

3. Du vil vide, om ethvert gode er ønskværdigt. Du siger: 'Hvis det er et gode at være tapper under tortur, udvise stort mod, mens man bliver brændt, og være tålmodig under sygdom, følger deraf, at de ting også er ønskværdige. Men jeg kan ikke se, at noget af det er et løfte¹⁷ værd. Jeg har i hvert fald endnu ikke hørt om nogen, der har indfriet et løfte af den grund, at han var blevet pisket, forkrøblet af podagra eller blevet strakt i en torturmaskine.' (4) Du skal skelne, kære Lucilius, og du vil forstå, at der er noget, der er værd at ønske, i disse ting. Jeg vil helst undgå tortur, men hvis jeg skal udstå det, vil jeg ønske, at jeg kan forholde mig tappert, anstændigt og modigt under

17. Der menes et såkaldt *votum*, dvs. en bøn til en gud forbundet med et løfte om at ofre noget bestemt, hvis ønsket bliver opfyldt.

det. Naturligvis foretrækker jeg at undgå krig. Men hvis jeg ikke kan, vil jeg ønske, at jeg kan bære sårene, sulten og alt det, som krige nødvendigvis medfører, på en storsindet måde. Jeg er ikke så vanvittig, at jeg længes efter at blive syg, men bliver jeg syg, ønsker jeg, at jeg ikke mister min selvbeherskelse eller opfører mig tøset. På den måde er ingen ubehageligheder ønskværdige, men det er den dyd, som ubehagelighederne bæres med.

5. Nogle stoikere mener, at det at udholde disse ting tappert ikke er ønskværdigt, men heller ikke noget, der bør afskyes, for med et løfte bør man bede om et rent og uforstyrret gode, der er hinsides alt ubehag. Det er jeg ikke enig i. Hvorfor? For det første fordi det er umuligt, at noget kan være godt uden at være ønskværdigt. For det andet, hvis dyden er ønskværdig, men der intet gode er uden dyd, da er ethvert gode også ønskværdigt. Dernæst selv om [...] ¹⁸ er tapper tålmodighed under pinsler ønskværdig. (6) Jeg spørger fremdeles: Tapperhed er ønskværdig, ikke sandt? Men den tapre foragter farer og udfordrer dem. Det smukkeste og mest beundringsværdige ved tapperheden er, at den tapre ikke viger for ild, går sine hug og slag i møde og undertiden ikke engang viger for spyd, men fanger dem med brystet. Hvis tapperheden er ønskværdig, er det også ønskværdigt at bære lidelser tålmodigt. Det er nemlig en del af tapperheden. Men hold som sagt tingene adskilt, så kommer du ikke til at tage fejl. Det er nemlig ikke ønskværdigt at udstå lidelser, men at udstå dem tappert. Det er dette 'tappert', jeg ønsker, som er dyden. (7) 'Hvem har dog nogensinde ønsket det for sig?' Visse ønsker er åbne og udtalte, når de drejer sig om specifikke ting, men andre er underforståede, fordi mange ønsker er sammenholdt i et. Jeg ønsker mig fx et moralsk godt liv. Et moralsk godt liv indebærer imidlertid forskellige handlinger, som det var tilfældet med Regulus i fangehullet ¹⁹, Cato, der med egen hånd rev sit sår op ²⁰, Rutilius'

18. Lakune. Vi følger Linde og Haase.

19. Romersk feltherre fra 1. puniske krig. Blev taget til fange af karthagenienserne og ifølge legenden sendt til Rom for at forhandle fred på den betingelse, at han vendte tilbage til fangenskab. Regulus frarådede senatet at indgå en fredsaftale og vendte tilbage til Carthago, hvor han døde i fangenskab.

20. Marcus Porcius Cato (95-46 f.v.t.), romersk statsmand, kendt for sin høje moral og sine kompromisløse holdninger. Efter de pompeianske troppers nederlag ved Thapsus i 46 valgte Cato at begå selvmord ved at støde sit sværd i sig. Da man forsøgte at redde ham, rev han egenhændigt såret op igen og døde.

eksil²¹ og Sokrates, der gik fra fængslet til himlen, da han tømte giftbægeret. Når jeg således har ønsket mig et moralsk godt liv, har jeg også ønsket det, som kan vise sig at være en forudsætning for det moralsk rigtige.

8. ... 'O trefold og firefold lykkelig var dog
hver som hented sig døden ved Trojas knejsende mure
fulgt af sin faders blik!'²²

Hvad forskel gør det, om du ønsker det for nogen eller indrømmer, at det har været ønskværdigt? (9) Den ene Decius²³ ofrede sig selv for staten og stormede med sporerne i siden på hesten midt ind mellem fjenderne for at søge døden. Den næste ville efterligne sin faders tapperhed, udtrykte de højtidelige og allerede velkendte ord og løb midt ind i den tætteste kamptummel, kun optaget af at få gunstige varsler, idet han betragtede en god død som en ønskværdig ting. Tvivler du så på, at det bedste er at dø, så man bliver husket, og i udfoldelsen af en dyd? (10) Når et menneske udstår lidelser tappert, udfolder han alle dyder. Lad være at den ene måske er lige for og særlig tydelig, nemlig tålmodigheden. Deri er der også tapperhed, som tålmodighed, udholdenhed og standhaftighed er grene på. Deri er der klogskab, som er forudsætningen for, at der fattes en plan, og som tilskynder til at bære det, man ikke kan undslippe, så tappert som muligt. Deri er der fasthed, som ikke kan fordrives fra noget sted, og som ingen magt kan tvinge til at opgive sit forehavende. Deri er der denne uadskillelige enhed af dyderne. Alt hvad der sker på en moralsk god måde, er resultatet af én og samme dyd, men efter fælles beslutning. Hvad alle dyder står bag, også selv om det synes at blive udført af én, det er ønskværdigt.

11. Mener du virkelig, at kun det er ønskværdigt, som kommer ved nydelse og lediggang, og som fejres med æresporte? Nogle goder har et sørgmodigt ansigt. Nogle opfyldte ønsker fejres ikke af en flok, der gratulerer, men af folk, der tilbeder og ærer.

21. Publius Rutilius Rufus, romersk statsmand (158-efter 78 f.v.t.), elev af den stoiske filosof Panaitios. Som embedsmand i Lilleasien forsøgte han at beskytte provinsboerne mod de romerske skatteopkræveres udsugninger. Skatteopkræverne, der tilhørte ridderstanden, hævnede sig ved at anklage Rutilius for pengeudpresning i provinsen, og da dommerne ligeledes kom fra ridderstanden, blev han dømt til at gå i eksil, selv om der tydeligvis var tale om en falsk anklage.

22. Vergils *Aeneide* 1, 94-96, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

23. Publius Decius Mus, far og søn (4. årh. f.v.t.). For at sikre romernes sejr ofrede de sig selv til underverdenen i henholdsvis den første Samniterkrig (343 f.v.t.) og slaget ved Sentinum (295 f.v.t.) om herredømmet over Italien. Den unge Decius' højtidelige ord kendes fra Livius X, 28, 13-17.

(12) Mener du ikke, at Regulus på den måde havde ønsket at vende tilbage til punerne? Ifør dig en stor mands sjæl og fjern dig lidt fra den almindelige mening. Forestil dig, som du bør, den smukkeste og mest storslåede dyd, som vi skal dyrke, ikke med røgelse eller kranse, men med sved og blod. (13) Se på Marcus Cato, der fører de reneste hænder mod sit eget hellige bryst og udvider de sår, der ikke er dybe nok. Vil du så også sige til ham: 'Min dybeste medfølelse' og 'det gør mig ondt' eller vil du sige: 'Til lykke!' (14) Her kommer jeg til at tænke på vores Demetrios,²⁴ som kalder et trygt liv uden angreb fra tilfældet for et dødt hav. Hvis man ikke har noget, som vækker en, som oprører en, som erklærer en krig og angriber og derved prøver ens sjæls fasthed, men bare dvæler i uforstyrret ro, så er det ikke sindsro, men dødsstille ro. (15) Stoikeren Attalos²⁵ plejede at sige: 'Det er bedre, at tilfældet sender mig i krig, end at jeg lever i nydelser. Jeg pines, men er tapper. Det er godt. Jeg bliver dræbt, men er tapper. Det er godt.' Hør Epikur, og han vil sige: 'Sikke en nydelse.' Jeg vil aldrig bruge så blidt et ord om en så god og alvorlig handling. (16) Jeg bliver brændt, men er ubesejret. Skulle det ikke være ønskværdigt? Ikke fordi ilden brænder, men fordi den ikke besejrer mig. Der er intet mere fremragende end dyden, intet smukkere. Uanset hvad der sker, er det både godt og ønskværdigt, når det sker på dydens befaling.

Hav det godt.

Seneca 68

1. Jeg tilslutter mig din plan. Træk dig tilbage, men lad din tilbagetrækkethed være skjult. Vær klar over, at du gør det om ikke efter stoikernes lære, så efter deres eksempel. Det vil dog også være i overensstemmelse med deres lære. Det vil du selv og enhver anden være enig i. (2) Vi opfordrer ikke til at tage del i alt i samfundet hele tiden og i det uendelige. Når vi har givet den viise det samfund, der er ham værdigt, nemlig verden, vil han i øvrigt ikke være uden for verden, selv om han trækker sig tilbage. Tværtimod går han, når han forlader en enkel krog, måske til noget større og mere

24. Græsk filosof af den kyniske skole, ven af Seneca.

25. Stoisk filosof, lærer for Seneca.

omfattende, og når han sidder i himlen, vil han forstå, på hvilket ydmygt sted han sad, da han indtog en konsuls eller dommers plads. Læg dig det på sinde, at den viise aldrig udretter mere, end når han overskuer både det guddommelige og det menneskelige.

3. Nu til det råd, jeg var begyndt på, at din tilbagetrukkethed skal være ukendt. Der er ingen grund til, at du skilter med et roligt liv med filosofi. Giv dit forehavende et andet navn. Kald det dårligt helbred, svagelighed eller dovenskab. Det er tom forfængelighed at prale af sin tilbagetrukkethed. (4) Nogle dyr sletter sporene omkring deres leje, for at de ikke skal kunne findes. Det samme bør du gøre, ellers vil det ikke skorte på folk, der vil forfølge dig. Mange forbigår det åbenlyse, men gennemstøver det skjulte og hemmelige. Det forseglede frister en tyv. Alt, hvad der er frit tilgængeligt, synes værdiløst. Indbrudstyven går forbi det, der er åbent. Sådan er folk, sådan er enhver idiot. Det er det hemmelige, de ønsker at trænge ind i. (5) Derfor er det bedst ikke at slå om sig med sin tilbagetrukkethed. Men det er også en måde at slå om sig med den på at leve alt for skjult og undgå at vise sig for mennesker. En har gemt sig i Tarent, en har lukket sig inde i Neapel, og en har ikke været ude over sin dørtærskel i mange år. Enhver, der gør sin tilbagetrukkethed til en historie, lokker folk til i hobetal.

6. Når du trækker dig tilbage, skal det ikke være, for at folk skal tale om dig, men for at du skal tale med dig selv. Om hvad? Gør det, som folk gør med største fornøjelse om andre: Tænk ondt om dig selv med dig selv. Væn dig til både at sige og at høre sandheden. Tag især fat på det, som du mærker, er dine største svagheder. (7) Man kender jo godt sin krops fejl. Derfor letter én maven med opkastning, en anden styrker den med hyppige måltider, og en tredje udtømmer og rensner kroppen ved jævnlig faste. De, hvis fødder gentagne gange rammes af smerte, afholder sig fra enten vin eller bade. De ser bort fra alt andet og går løs på den smerte, der ofte er efter dem. På samme måde er der i vores sjæl visse så at sige sygemeldte dele, som har brug for behandling. (8) Hvad gør jeg i min tilbagetrukkethed? Jeg plejer min byld. Hvis jeg viste dig en opsvulmet fod, en blålig hånd eller de visne muskler i et sammentrukket ben, ville du give mig lov til at blive liggende på samme sted og pleje min sygdom. Denne lidelse er værre, og jeg kan ikke vise den til dig. Bylden og betændelsen sidder i selve hjertet. Jeg vil ikke, slet ikke høre ros, jeg vil ikke have, at du siger: 'Sikke et stort menneske! Han har trodset alt og er flygtet fra menneskelivets fordømte galskab.' Jeg har ikke fordømt noget andet end mig selv. (9) Du skal ikke komme til mig for at gøre fremskridt. Du tager fejl, når du håber på hjælp herfra. Det er ikke en læge, men en syg, der bor her. Når du tager

herfra, vil jeg helst have, du siger: 'Jeg troede, han var et lykkeligt og oplyst menneske, jeg havde spidset ører. Men jeg er blevet skuffet, jeg så ingenting, hørte ingenting, som jeg kunne trakte efter og vende tilbage for.' Hvis det er, hvad du føler, og hvad du siger, har du dog gjort fremskridt. Jeg vil hellere, du tilgiver mig min tilbagetrækkethed, end at du misunder mig den.

10. Du spørger: 'Anbefaler du mig et liv i tilbagetrækkethed, Seneca? Er du gået hen og blevet epikuræer?' Jeg anbefaler dig et liv i tilbagetrækkethed, for at du kan udrette større og smukkere ting end dem, du har lagt bag dig. At banke på hos de magtfulde og hovmodige, at lave alfabetiske lister over barnløse gamle mænd²⁶ og at have størst indflydelse på Forum giver en magt, der vækker had, er kortvarig og sandt at sige beskidt. (11) En vil overgå mig langt i indflydelse på Forum, en i militær karriere og den dermed vundne ære, en med skaren af klienter. Jeg kan ikke måle mig med dem; de har meget mere magt. Men det betyder ikke noget, at alle overvinder mig, hvis blot jeg overvinder tilfældet. (12) Gid du for længst havde ønsket at følge det mål! Gid vi ikke kun talte om det lykkelige liv i dødens nærhed. Men vi tøver heller ikke nu, for mange ting, som vi før i tiltro til fornuften ville finde overflødige og skadelige, overbeviser erfaringen os nu om, er det. (13) Lad os sætte sporerne i, ligesom de, der er kommet for sent af sted og vil indhente tiden ved at sætte farten op. Denne alder passer perfekt til disse studier. Den har raset ud og har allerede taget kraften af lasterne, som ikke lod sig tæmme i den første ungdoms rasen. Det er ikke langt fra, at den gør det af med dem.

14. Du spørger: 'Hvornår vil du få gavn af det, du lærer mod slutningen af livet? Hvad er meningen med det?' At jeg forlader livet som et bedre menneske. Tro ikke, at nogen alder er mere egnet til et godt sind end den, hvor man efter mange erfaringer og lang og hyppig anger har overvundet sig selv og er kommet til fornuftige beslutninger efter at have fået styr på lidenskaberne. Nu er tiden for dette gode. Enhver, der når visdommen som gammel, når den i kraft af årene.

Hav det godt.

26. Der hentydes til rigmænd, der var eftertragtede af arvejægere.

Seneca 69

1. Jeg vil ikke have, du skifter opholdssted og springer fra det ene sted til det andet, først og fremmest fordi det er en usikker sjæl, der flytter hyppigt. Den kan kun få ro til at heles, hvis den holder op med at se alle vegne hen og flakke om. For at du kan holde sjælen i tømme, skal du først standse din krops flugt. (2) For det andet har man størst gavn af lægemidler ved konstant behandling. Man skal uafbrudt holde sig i ro og lægge sin fortid bag sig. Giv dine øjne lov til ikke at se, og lad dine ører vænne sig til sundere ord. Hver gang du skifter sted, vil du i selve flytningen støde på noget, der genopliver dit begær.

3. På samme måde, som den, der forsøger at slippe ud af en forelskelse, skal undgå alt det, der minder ham om den elskedes krop (for der er ikke noget, der blusser så let op igen som kærlighed), således skal den, der ønsker at fralægge sig længslen efter alt det, han begærligt har brændt for, vende både øjne og ører væk fra det, han har forladt. (4) Affekten griber hurtigt til våben igen. Uanset hvor den vender sig hen, vil der være noget for hånden, der er værd at kaste sig over. Intet onde er uden udbytte. Begærligheden stiller penge i udsigt, ødselheden alskens forskellige nydelser, ærgerrigheden en embedsdragt og bifald og heraf magt, og hvad magten kan. (5) Lasterne lokker dig med belønning, men her skal du leve uden betaling. I en menneskealder kan det knap nok lykkes at få tæmmet lasterne og bøjet dem under åget, hvis lang tids ligegyldighed har givet dem lov til at svulme op, og langt mindre, hvis vi splitter den alt for korte tid op i småstykker. At føre bare én tilfældig sag til fuldendelse kræver bestandig og målrettet opmærksomhed.

6. Hvis du vil høre på mig, skal du øve og træne dig i både at tage imod døden og hente den selv, hvis situationen indbyder til det. Det gør ingen forskel, om den kommer til os eller vi til den. Overbevis dig selv om, at dette udsagn er forkert, for jo dummere folk er, jo oftere siger de det: 'Det er smukt at dø sin egen død.' Ingen dør andet end sin egen død. I øvrigt må du gerne overveje dette: Man dør kun på sin egen dag. Du mister intet af din tid, for det, du efterlader, hører andre til.

Hav det godt.